

РОГАТИНСЬКА Н. З.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права
та процесу
(Тернопільський національний
економічний університет)

КУСМАРЦЕВА М. О.,
студентка юридичного факультету
(Тернопільський національний
економічний університет)

УДК 343.14+343.135

РОЛЬ ЗАХИСНИКА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСІБ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті розглянута роль захисника у забезпеченні прав і законних інтересів осіб під час кримінального провадження. Проаналізовано обов'язки захисника під час здійснення процесуальних дій. Здійснено аналіз наукових досліджень щодо поняття захисту у кримінальному провадженні.

Ключові слова: захисник, захист, кримінальне провадження, Кримінальний процесуальний кодекс України.

В статье рассмотрена роль защитника в обеспечении прав и законных интересов лиц в ходе уголовного производства. Проанализированы обязанности защитника при осуществлении процессуальных действий. Осуществлен анализ научных исследований относительно понятия защиты в уголовном производстве.

Ключевые слова: защитник, защита, уголовное производство, Уголовный процессуальный кодекс Украины.

The article discusses role of defense counsel in ensuring rights and legitimate interests of individuals in criminal proceedings. The article analyzes obligations of defense counsel in course of proceedings. The analysis of research on concept of protection in criminal proceedings.

Key words: lawyer, protection, criminal procedure, Criminal Procedural Code of Ukraine.

Вступ. Із метою формування демократичної, правової держави в Україні значна увага приділяється правовим інститутам, які покликані захищати права людини. Їхня безпосередня дієвість та значення для суспільства розглядаються під кутом їх здатності забезпечувати проголошені і визнані державою права та свободи кожної людини, адже вони є однією з основних та пріоритетних ознак правової держави. Належне забезпечення таких прав вважається необхідним та вагомим конституційним положенням. Відповідно до ст. 3 Основного закону України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [2]. Безумовно, без створення гарантій правового захисту людини побудувати демократичну державу неможливо, тому основною складовою функціонування є інститут адвокатури. Саме тому Кримінально-процесуальний

кодекс України 2012 року побудований таким чином, щоб здійснення прав і законних інтересів особи мало надійний механізм для реалізації правового захисту. З огляду на розвиток правових поглядів, інститутів гуманізму та демократизму, позицій Європейського суду з прав людини право на захист є одним із невід'ємних прав людини і громадянина.

Процес реформування кримінального судочинства зумовлює необхідність дослідження важливих питань гарантій прав і свобод особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, зокрема, участі у ньому захисника. У період сьогодення важливими питаннями для розгляду залишаються участь захисника у кримінальному процесі, як одного із основних учасників кримінального провадження, дослідження проблем, пов'язаних із реалізацією законних прав та інтересів людини і громадянина. Розгляд і розв'язання даних питань сприятиме більш ефективному вирішенню справ по суті, адже інститут адвокатури – це гарантування обвинуваченому чи підозрюваному конституційного права на захист.

Постановка завдання. Аналіз та дослідження особливостей участі захисника і його роль у забезпеченні прав і законних інтересів осіб під час кримінального провадження.

Результати дослідження. Проблема забезпечення діяльності захисника у кримінальному провадженні, вивчення питань, пов'язаних процесуальним статусом захисника у сфері кримінально-процесуальних правовідносин, були предметом дослідження багатьох учених, таких як: В.П.Бахін, В.І. Бояров, І.Л. Бронз, Н.С. Карпов, С.М. Логінова, В.О. Попелюшко, Т.М. Тилик, С.Я. Фурса та інші. Велика кількість учених, науковців досліджували та аналізували проблеми реалізації права на захист у кримінальному судочинстві, зокрема, в наукових дослідженнях С.А. Альперта, І.Ю. Гловацького, В.Г. Гончаренка, С.В. Гончаренка, Я.П. Зейкана, Є.Д. Лук'янчикова, М.А. Маркуш, О.Р. Михайленка, В.Т. Нора висвітлено дану проблематику.

Основним учасником кримінального процесу зі сторони захисту виступає захисник, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових засобів медичного чи виховного характеру.

Відповідно до Конституції України (ст. 59) громадяни є рівними перед законом і мають рівні конституційні права і свободи, є вільні у виборі захисника [2]. Дана норма закріпила свободу кожної особи вільно обирати захисника для реалізації своїх прав.

У кримінальному судочинстві бере участь велика кількість суб'єктів, які, вступаючи між собою у кримінально-процесуальні правовідносини, відстоюють правові позиції, а також виконують покладені на них обов'язки. З практичного боку нам відомо, що кожна людина, яка потрапляє у сферу судочинства, у нашому випадку кримінального, прагне ефективно захистити свої права та інтереси [1, с. 237].

Серед думок науковців панують різні версії розуміння поняття захисту у кримінальному процесі. Наприклад, одні дослідники вважають, що захист у кримінальному судочинстві є сукупністю процесуальних дій та відносин, які спрямовані на повне, всебічне або часткове спростування пред'явленого тій або іншій особі обвинувачення, забезпечення дотримання прав даної особи. Інші науковці пояснюють як систему передбачених і не заборонених законом дій суб'єктів захисту, що забезпечують повне чи часткове спростування фактичного та юридичного боку підозри або обвинувачення, з'ясування обставин, які спростовують підозру або обвинувачення, виключають кримінальну відповідальність та покарання [7, с. 285].

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» захист визначається, як вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) [4].

Згідно зі ст. 45 Кримінального процесуального кодексу України захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи,

стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Проте законодавець закріпив таке положення, відповідно до якого захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України, або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права займатися адвокатською діяльністю [3].

Діяльність захисника посідає важливе місце у кримінальному процесі, оскільки основним його завданням є захист прав обвинуваченого чи підозрюваного. Втілення права на захист пов'язане, насамперед, із презумпцією невинуватості, яка полягає в тому, що обвинувачений визнається невинним, якщо його невинність буде доведена в судовому порядку та підтверджена вироком суду, який набрав законної сили. У цьому і полягає завдання адвоката: довести невинуватість свого підзахисного можливими правовими способами та засобами.

Призначення захисника ще не означає надання повної правової допомоги, оскільки можуть виникнути певні суб'єктивні чи об'єктивні обставини, через які захисник може не забезпечити ефективну реалізацію права на захист особі, яка потребує його, на що повинні одразу відреагувати правоохоронні органи і вжити необхідних заходів. Наприклад, надати особі, яка потребує захисту, можливості замінити захисника чи призначити іншого, якщо така особа не в змозі сама цього зробити у зв'язку з фізичними вадами чи матеріальним становищем [5, с. 113].

На відміну від вимог ст. 21 КПК України 1960 р., у якій забезпечення права на захист визначалося через імперативну норму щодо обов'язку органів досудового розслідування, прокурора та суду роз'яснити право мати захисника, а також надати можливість особі захищатись встановленими законом засобами від пред'явленого обвинувачення та забезпечення охорони її особистісних інтересів, то чинний КПК нормативне тлумачення забезпечення права на захист значно розширив. Зокрема, ст. 20 КПК України розглядає забезпечення права на захист не тільки як обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді, суду роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника, а й більш повно деталізує саме поняття права на захист, яке полягає у наданні підозрюваному, обвинуваченому, виправданому, засудженому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК. Законодавцем звертається увага і на можливість надання правової допомоги зазначеним особам безоплатно за рахунок держави [6, с. 93].

Важливо зазначити, що захисник, як учасник процесу, представляє в кримінальному судочинстві не власні інтереси чи інтереси правосуддя, а, насамперед, він покликаний захищати інтереси підозрюваного або обвинуваченого. Тому участь захисника у кримінальному процесі є дієвим засобом забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, підсудному права на захист.

У діючому кримінально-процесуальному законодавстві України визначаються загальні правила участі захисника у кримінальному провадженні, його обов'язки, залучення та відмови захисника від участі у кримінальному провадженні, а також передбачено випадки обов'язкової участі захисника.

Відповідно до КПК України захисник зобов'язаний бути присутнім за участі підозрюваного, обвинуваченого у виконанні процесуальних дій. Якщо ж захисник не має можливості прибути в призначений строк, то він зобов'язаний завчасно повідомити про це слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд, а також зазначити причини, які зумовили неприбуття. Ще одним із передбачених обов'язків захисника є те, що він не має права розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу охоронювану законом таємницю, без згоди підозрюваного, обвинуваченого [3].

Статтею 49 КПК України врегульовано питання порядку залучення захисника слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням. Насамперед, захисник може у будь-який момент бути залученим будь-яким суб'єктом кримінального процесу: підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні.

У період сьогодення на практиці виникають проблеми, що стосуються процесуальної діяльності захисника в ході проведення окремих слідчих (розшукових) дій, наприклад, при проведенні допиту підозрюваного. Оскільки допит підозрюваного є однією з найбільш інформативних слідчих (розшукових) дій, роль захисника під час допиту підозрюваного є надзвичайно важливою, адже змістом цих відносин є забезпечення повноти та всебічності допиту з точки зору захисту законних інтересів підозрюваного, сприяти виявленню фактів, які виправдовують підозрюваного або пом'якшують його відповідальність. Захисник під час допиту бере участь як самостійний суб'єкт доказування, реалізуючи надані йому законом права. Ця слідча (розшукова) дія дає найбільш значний обсяг вербальної інформації, за допомогою якої можливо встановити обставини, що виправдовують підзахисних або пом'якшують їх винуватість, тому захиснику потрібно брати активну участь у допитах підозрюваних. Тому з упевненістю можемо говорити про необхідність участі захисника як під час допиту, так і в кримінальному провадженні загалом.

Висновки. По-перше, відповідно до Основного закону держави кожен громадянин має право на правову допомогу, захист своїх прав та є вільним у виборі захисника своїх прав.

По-друге, на сьогодні право на захист підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого, як учасника кримінального провадження, є законодавчо закріплено, яке включає в себе сукупність процесуальних прав: особисто захищатися від підозри, обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, доводити свою невинуватість або менший ступінь вини, захищати інші законні інтереси у провадженні.

По-третє, залучення захисника-адвоката у кримінальному провадженні посідає вагоме місце у кримінальному процесі, оскільки є важливою гарантією, покликаною сприяти охороні законних прав і свобод громадян, здійсненню правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Ващук Б.Л. Обов'язкова участь захисника у кримінальному провадженні / Б.Л. Ващук // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 4. – С. 237–240.
2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії ВРУ 28 червня 1996 р. зі змінами та доповненнями. – Харків: Парус-Друк, 2012. – 48 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 вересня 2015 р.: [офіц. текст]. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2015. – 328 с.
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 05.07.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.
5. Рогатинська Н.З. Випадки обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні / Н.З. Рогатинська, М.Б. Колосівська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Випуск 1. – Том 4. – С. 112–116.
6. Самодіна О.О. Окремі аспекти залучення захисника у кримінальне провадження за новим Кримінальним процесуальним законодавством України / О.О. Самодіна, А.В. Самодін // Юридична наука. – 2013. – № 3. – С. 91–99.
7. Цюра М.В. Правовий статус захисника у кримінальному провадженні / М.В. Цюра // Правозахисний рух: історія та сучасність. – 2015. – № 8. – С. 285–287.

